

Natuurklanken

januari - februari - maart 2022 nummer 1

Adressen

Bestuur

Voorzitter: Freddy Brugmans
voorzitter@epe-heerde.knnv.nl
Secretaris: Yvonne Zeegers
secretaris@epe-heerde.knnv.nl
Penningmeester: Ron Roovers
penningmeester@epe-heerde.knnv.nl
Algemeen lid: Wim Oosterloo (contactpersoon
natuurbescherming)
Algemeen lid: Vacature

Ledenadministratie

Yvonne Zeegers
ledenadministratie@epe-heerde.knnv.nl

Website

landelijk: www.knnv.nl
afdeling: epe-heerde.knnv.nl
Webmaster: Herman Snoek
info@epe-heerde.knnv.nl

Contactpersoon werkgroepen

Planten: Egbert de Boer

Paddenstoelen: Herman Snoek
info@epe-heerde.knnv.nl
Insecten: Gerard Plat

Geologie en Landschap: Tjada Amsterdam
Mossen: Mariet van Gelder

Vogels: zie website epe-heerde.knnv.nl
Zoogdieren: Frans Bosch

Natuurpadcommissie

Tjada Amsterdam, Margriet Maan

Tuinambassadeur

(Elly ter Stege): Vacature

Colofon

Wat doen wij

KNNV Epe-Heerde is een actieve vereniging. Naast ontspanning doen we inventarisaties van flora en fauna, gegevens die de landelijke databanken voorzien van nuttige informatie in ons werkgebied. Op het gebied van natuurbescherming houden we de ontwikkelingen in de regio bij en geven we advies en commentaar in het belang van de natuur.

Over Natuurklanken

Natuurklanken is het afdelingsblad van de Koninklijke Ned. Natuurhistorische Vereniging (KNNV), vereniging voor veldbiologie, afdeling Epe-Heerde. Het wordt verspreid onder de leden en verschijnt vier maal per jaar.

Coördinatie bezorging

Wim en Paula Bijlsma

Redactie en digitale kopij

Lita Keuskamp, Joke van Litsenburg, Herwin Looman
Kopij naar: redactie.knnv.eh@outlook.com
Sluitingsdatum kopij volgende Natuurklanken:
1 maart 2022.
Foto's graag in hoge resolutie en apart aanleveren.

Contributie en lidmaatschap

Leden € 30,-- per jaar
Huisgenootleden € 12,50 per jaar
Leden van andere KNNV afdelingen € 10,- per jaar
Contributie betalingen steeds vóór 1 maart naar:
Rabobank IBAN: NL69RABO0101.219.865 t.n.v.
penningmeester KNNV afd. Epe-Heerde, Weteringdijk
47, 8166 KS Emst
Indien u het lidmaatschap wilt beëindigen dan dient dit schriftelijk te gebeuren (via ledenadm.) vóór 1 november voorafgaand aan het nieuwe lidmaatschapsjaar.

Inhoud

Voorwoord	4
Herhaling oproep!	4
Uitnodiging Algemene Ledenvergadering	5
Citroenstrookzwam	5
Jaarverslag 2021 KNNV Epe-Heerde	6
Zonnende Hazelworm	9
Planning werkgroepen 2022	10
Natuurliteratuur	11
Meriansborstel	13
In memoriam	14
Vergissing	14
Weer naar school	15
Paddenstoelen	15
'Vogel'-planten	16
Grauwe Klauwieren in werkgebied van de KNNV 2021	18
Herfstimpressie	23
Hoornaarsnest in bijenkorf	23
Waterdierpjes zoeken op Cannenburch	24
Vleermuisexcursie	25
Sneeuwgorz	25
Inventarisatie rapport	26
Donatie van Georg Fischer voor KNNV Epe-Heerde	26
Paddenstoelenexcursie op Cannenburch	27
Inventarisatie Oeverzwaluwen 2021	28
De Buizerd	29
Antwoorden 'Vogel'-planten	29
Landschapswandeling Renderklippen	30

Foto voorpagina

Deze mozaïek van mossen (en ook die op blz. 2) werd gemaakt door Mariet van Gelder, ter gelegenheid van de door de geologiewerkgroep georganiseerde publieksexcursie op 30 oktober.

Foto achterpagina

Kloosterbos, Wapenveld 2021
Foto Herwin Looman

Voorwoord

Biodiversiteit kan niet meer zonder ons. Vrijwel alle natuur dankt zijn bestaan aan een voortdurend ingrijpen door de mens. Door met regelmaat te kappen, maaien, plaggen en beweiden, handhaven we de biodiversiteit. Dit geldt mondiaal, in Nederland en ook in ons gebied rond Epe en Heerde. Tegelijkertijd vernielt de mens de natuur en wordt de biodiversiteit ernstig bedreigd. Er zijn nog nauwelijks plekken met echt wilde natuur te vinden op aarde.

De bossen op onze prachtige Veluwe zijn ongeveer een eeuw geleden aangeplant. In 1871 werd in het Beekbergerwoud de laatste boom van het 'oorspronkelijke' Veluwe bos geveld. Ons cultuurlandschap is de eeuwen daarvoor vooral vormgegeven door beteugeling van stuifzand en aanleg van sprengen. Duizenden jaren daarvoor heeft de mens al uitgebreid huisgehouden op de Veluwe; de zo'n 3 duizend jaar geleden aangelegde raat-akkers getuigen hiervan. Ongeveer 12 duizend jaar geleden, toen de ergste koude van de laatste ijstijd was verdwenen, vestigde de mens zich hier. Planten en dieren waren ons voorgegaan; als zij tenminste de ijstijd hadden weten te overleven in de 'refugia' rond de Middellandse Zee. Dieren zoals mammoet en neushoorn waren al eerder uitgeroeid, vermoedelijk door rondtrekkende paleolithische jagers. Het oerbos bestond zo dankzij het vermoorden van grote grazers.

Wie meer in detail wil weten hoe de biodiversiteit zich in Nederland heeft ontwikkeld, raad ik aan het begin 2021 verschenen boek "De ontdekking van de natuur" onder redactie van Jan Luiten van Zanden te lezen. Een schitterend boek voor bij de kachel in deze donkere dagen. Ik vind het best raar om me te realiseren, dat de mens hier een invasieve exoot is. Zonder huis en kachel zouden we hier niet overleven. Des te gekker om dan te bedenken, dat de mens de door ons terecht hoog gewaardeerde biodiversiteit zowel bedreigt als creëert. Niets is simpel.

Freddy Brugmans

HERHALING OPROEP !! De volgende vacatures:

Algemeen bestuurslid

Als lid van het bestuur spreek en beslis je mee over het wel en wee van onze vereniging. Je neemt deel aan de bestuursvergaderingen en vervult een stimulerende rol bij het organiseren van activiteiten. De taken worden door het bestuur in goed onderling overleg verdeeld. Het algemeen bestuurslid draagt de visie en missie uit van de vereniging en reageert op signalen van de leden en de werkgroepen.

Contactpersoon Evenementencommissie

De belangrijkste werkzaamheden: 1 x per jaar wordt met de leden van de commissie vergaderd over wat er het hele jaar op de agenda staat, zoals wie wat doet, verzorging van materiaal, inrichting kraam en het aanwezig zijn op 2 tot 4 markten per jaar. Het is geen tijdrovende functie. Heb je belangstelling of wil je meer weten, neem dan contact op met: secretaris@epe-heerde.knnv.nl of 0578-620505

Uitnodiging Algemene Ledenvergadering

Het bestuur nodigt de leden van de KNNV afdeling Epe-Heerde uit voor de Algemene Ledenvergadering op donderdag 17 februari 2022 - Aanvang 20.00 uur

AGENDA

1. Opening
2. Notulen Algemene Ledenvergadering 04 februari 2021, conceptverslag in Natuurklanken 2021 - nr. 2
3. Bestuursverkiezing.
  - Ron Roovers – penningmeester - aftredend en is herkiesbaar
  - Ab Roodenburg is inmiddels afgetreden. Vacature voor een Algemeen bestuurslid
4. Algemene mededelingen
5. Jaarverslag KNNV Epe-Heerde 2021 (Natuurklanken 2022– nummer 1)
6. Financiën
  - Verslag penningmeester 2021
  - Verslag kascommissie 2021
  - Begroting 2022
  - Benoeming nieuwe kascommissie
7. Vertegenwoordigende Vergadering KNNV op zaterdag 23 april 2022
Vertegenwoordiging door afdeling.
8. Bijstelling Meerjarenplan en goedkeuring Jaarplan 2022
(bijlagen staan op de website bij informatie voor de leden)
9. Jaarplannen werkgroepen – de verslagen van 2021 staan op de website.
De plannen voor 2022 staan in Natuurklanken 2022 – nummer 1
10. Gezamenlijke activiteiten:
  - Algemeen programma
  - 1000 soortendagen –mei 2022
11. Communicatie (Natuurklanken, facebook website)
12. Rondvraag*
13. Sluiting

* Vragen voor de Rondvraag zo mogelijk voor 28 januari 2022 per mail (secretaris@epe-heerde.knnv.nl) of schriftelijk indienen bij de secretaris (Norelholtweg 4, 8161 NA Epe).

De nummers van Natuurklanken waar naar verwezen wordt, zijn ook te raadplegen op de website.

Het Meerjarenplan staat bij: Informatie voor Leden.

Vanwege de omvang van de bijlagen zijn deze op de website gezet, ook bij Informatie voor Leden.

Als u ze zelf wilt ontvangen stuurt de secretaris deze graag digitaal naar u toe.

Op dit moment is het nog niet bekend of de vergadering fysiek of online zal worden gehouden. Zodra hierover een besluit is genomen, zullen we dit op de website vermelden.

Citroenstrookzwam (*Antrodia xantha*), een vrij zeldzame soort, Ambtsbos. Foto's Henk van Woerden

Jaarverslag 2021 KNNV Epe-Heerde

Leden

Eind 2021 stonden er 128 leden, 22 huisgenoten, 1 jeugdlid en 5 elfjesleden ingeschreven in het ledenregister.

Bestuur

Ongewijzigd: Freddy Brugmans, Voorzitter, Wim Oosterloo, Algemeen bestuurslid, Ron Roovers, Penningmeester en Yvonne Zeegers Secretaris. Tijdens de Algemene ledenvergadering van 6 februari 2021 is Jenneke Kamphuis afgetreden en is Ab Rodenburg gekozen tot Algemeen bestuurslid. Op eigen verzoek heeft Ab Rodenburg op een later tijdstip van het jaar deze functie neergelegd. Op dit moment is er een vacature.

Algemene ledenvergadering

Op 4 februari 2021 is de Algemene ledenvergadering per Zoom gehouden. 13 Leden hebben deze vergadering bijgewoond. Belangrijke punten waren o.a. de financiën, de begroting, Landelijke KNNV, activiteiten m.b.t. diverse projecten, communicatie – met name de drukkosten van Natuurklanken.

Bestuursvergaderingen

Dit jaar zijn er 3 bestuursvergaderingen gehouden. Deze zijn digitaal gehouden vanwege de corona-maatregelen. De belangrijkste punten die werden besproken zijn:

- Voorbereiding en evaluatie van de diverse activiteiten, in het bijzonder de organisatie van de 1000-soortendagen en de viering van het 75-jarig jubileum
- Financiën
- Onderwerpen die uit de Beleidsraad en de Vertegenwoordigende Vergadering van de landelijke KNNV komen en die meegenomen worden in het programma van KNNV Epe-Heerde
- Meerjarenplan
- Natuurklanken, Facebook, e-mail en website
- Activiteiten Natuurbescherming en Natuurbeheer

Commissies

- Kascommissie

De Kascommissie bestaat dit jaar uit Herman Snoek, Henk Dirkzwager en Peter Maas Geesteranus.

- Programmacommissie

Er is 1 lezing verzorgd nl: 28 oktober 2021 “Reptielen op de Veluwe” verzorgd door Tariq Stark van Ravon.

De jaarlijks terugkerende activiteiten zoals de Nieuwjaarswandeling en veel werkgroepenavonden zijn vanwege de corona-maatregelen niet georganiseerd.

De 1000-soortendagen zijn gehouden op Camping De Helfterkamp in Vaassen, van 10 t/m 12 september 2021. Er zijn diverse excursies georganiseerd met als onderwerp vleermuizen, insecten, vogels, paddenstoelen, planten, een wandeling sprengen en beken en een excursie landschap en cultuurhistorie. Er was een stenen-spreekuur en een excursie waterdierjes zoeken en op naam brengen.

Het 75-jarig jubileum werd met name in de maand oktober gevierd. Er was een uitgebreid aanbod aan activiteiten: vogelexcursie Vorchterwaarden, 4 middagen stoeplantjes benoemen en namen met krijt op de stoep aangeven, waterdierjes zoeken, paddenstoelenexcursie, excursie sprengen en beken en een wandeling op de Renderklippen met als motto “wat het landschap je vertelt”. Aan deze laatste activiteit hebben bijna alle werkgroepen een bijdrage geleverd. In de pers is hieraan uitgebreid aandacht besteed.

Public Relations – website en Facebook

De PR en de website worden door Herman Snoek en Joke van Litsenburg verzorgd. Natuurklanken nummer 4 was in zijn geheel gewijd aan het 75-jarig jubileum. Binnen de redactie van Natuurklanken heeft Mariet van Gelder, het stokje overgedragen aan Herwin Looman. Facebook wordt door Ron Roovers bijgehouden.

Evenementencommissie

De commissie was op 30 oktober 2021 onderdeel van de excursie op de Renderklippen, georganiseerd door de werkgroep Geologie en Landschap. Als gevolg van de coronamaatregelen heeft de commissie geen verdere activiteiten ondernomen. Margriet Maan, de coördinator, heeft na vele jaren deze functie neergelegd (vacature).

Commissie natuurpad

In 2021 is alleen het meest noodzakelijke onderhoud gepleegd.

Andere activiteiten

Wandelingen

Onder leiding van Wim Oosterloo gaan elke eerste dinsdag van de maand ongeveer 15 deelnemers op pad voor een route van 4 tot 7,5 kilometer, telkens in een ander gebied in onze regio. Regelmatig wordt er even stil gestaan bij een paddenstoel, vogel, plant, een mooi landschap of welk opvallend object dan ook. Het is een heterogene groep wat betreft kennis van flora, fauna en landschap. Leerzame wandelingen, ook wat betreft de gebieden. Zowel KNNV-leden (gratis) als niet-leden (bijdrage € 2,00 per wandeling) kunnen hieraan deelnemen.

Wandelingen KNNV Epe-Heerde 2021:

6 juli	Vossenbroek, 5 km.	8 deelnemers
3 augustus	't Welsums Kippeneindje, 6 km.	8 deelnemers
7 september	Tongerense Heide, 5 km.	9 deelnemers
5 oktober	deel van het Fliertpad bij Twello, 7 km.	11 deelnemers
2 november	ten oosten van Emst, 5 km.	12 deelnemers
7 december	Vosbergen bij Heerde	11 deelnemers

Tuinambassadeurs

Er zijn geen activiteiten te melden.

Werkgroepen/commissies en contactpersonen

Onze vereniging heeft de volgende werkgroepen:

- Geologie en Landschap (coördinatie Tjada Amsterdam).
- Mossen (coördinatie Mariet van Gelder)
- Paddenstoelen (coördinatie Herman Snoek)
- Evenementen (contactpersoon - vacature)
- Natuurpad (contactpersonen: Tjada Amsterdam en Margriet Maan)
- Insecten (coördinatie Gerard Plat)
- Planten (coördinatie Egbert de Boer)
- Vogels (geen vaste coördinator)
- Zoogdieren (coördinatie Frans Bosch)

Daarnaast zijn er contactpersonen voor:

- Tuinambassadeurs: Elly ter Stege
- Wandelingen: Wim Oosterloo

Alle werkgroepen hebben een zeer beperkt programma verzorgd met bijeenkomsten en interessante excursies. Meer informatie hierover in Natuurklanken en op de website.

Publicaties

De volgende publicaties zijn verschenen in 2021

Verslag Vorchterwaarden broedvogelinventarisatie (Vogelwerkgroep), Verslag Inventarisatie planten begraafplaatsen Epe (Egbert de Boer), 2021 Rapport Landgoed Vosbergen (diverse werkgroepen).

Deze rapporten zijn op onze website te vinden, evenals vele eerder verschenen rapporten.

Natuurbescherming en Natuurontwikkeling

Onderstaand is het overzicht van acties weergegeven met het aanspreekpunt binnen onze afdeling:

Motorcross terrein Heerde Door de KNNV is een zienswijze ingediend voor het verlenen van een omgevingsvergunning van de Gemeente Heerde. De gemeente Heerde wil de bestaande illegale situatie, die negen jaar is dedoogd, legaliseren (Adrie Hotttinga).

Oranjeweg 100 Emst De rechtbank in Arnhem heeft na behandeling een uitspraak gedaan over de zaak Oranjeweg 100 in Emst. De Bekenstichting en de KNNV Epe-Heerde hebben zich voor de rechtbank laten vertegenwoordigen door Natuur en Milieu Gelderland. Bernhard Oosting van NMG heeft tijdens de zitting prima de belangen voor natuur en vooral milieu verwoord. Wij kunnen tevreden zijn over de rechtszitting en dat een belangrijk

deel van het beroep is gehonoreerd. Vooral de uitspraken over de gevolgen voor de vervuiling van het grondwater in relatie tot de drinkwatervoorziening en de mogelijke gevolgen op de gezondheid van omwonenden geeft hoop voor mogelijk nieuwe procedures. Het inhoudelijk beroep tegen de aantasting van het leefgebied van das en steenuil is voor beide soorten niet gehonoreerd. Dit hadden we ook niet verwacht in verband met de marginale biotoop voor beide fauna soorten in dit deel van het dal van de Smallertse beek.

Adoptiesoorten gemeente Heerde In 2020 heeft de gemeente Heerde, in overleg met o.a. KNNV Epe-Heerde, geregeld dat de egel en de blauwtjes extra aandacht krijgen in de hoop dat het de biodiversiteit in het algemeen ten goede komt. Men is in het afgelopen jaar gestart met de eerste acties. De percelen, die zijn ingezaaid met wilde planten mengsels, worden gevolgd in de ontwikkeling en we geven advies. Inzaai is niet overal wenselijk. Alleen in de bebouwde kom kan het een meerwaarde hebben. Over het beheer van de bermen in het buitengebied is regelmatig contact (Mariet van Gelder).

Project Wisselse Veen Er komt een nader hydrologisch onderzoek naar de gevolgen voor bewoners, landbouw en Flora (Freddy Brugmans).

Snelle fietsroute Apeldoorn Epe (F50) Het project wordt kortweg F50 genoemd, omdat het fietspad ongeveer parallel aan de snelweg A50 gaat lopen. Wij hebben zitting in de klankbordgroep (Wim Oosterloo).

Regionale Energie Strategie (RES) Gemeente Heerde. Namens de KNNV is er een reactie verzonden op het Uitnodigingskader van de RES in de gem. Heerde (Adrie Hottinga).

Regionale Energie Strategie (RES) Gemeente Epe. Wij hebben deelgenomen in de klankbordgroep (Wim Oosterloo).

Belevingspad Vaassen: Samen met twee recreatiebedrijven in Vaassen en de Stichting Promotie Epe is een conceptvoorstel voor een belevingspad (voor kinderen en volwassenen) bij Vaassen opgesteld. Bewust is er in eerste instantie voor gekozen geen digitale versie te maken (men zit al te veel achter beeldschermen), maar voor paaltjes en borden. Kroondomein Het Loo vond dit echter geen goede oplossing. Nu wordt alsnog naar een digitale versie gekeken (Wim Oosterloo).

Bomenbeleidsplan Epe De gemeente Epe heeft in 2021 voor de bomen in de openbare ruimte een bomenbeleidsplan opgesteld. Wij hebben actief meegedaan in de klankbordgroep (Wim Oosterloo).

Gemeentelijke kaplijst Epe De gemeente Epe stelt halfjaarlijks een lijst op van te kappen gemeentelijke bomen; een voorjaar – en een najaarskaplijst. Op het ambtelijke rapport kunnen wij op- en aanmerkingen maken. In 2021 is hier weinig van terecht gekomen, omdat met de werkwijze in 2021 de te kappen bomen in het veld vrijwel niet te vinden zijn. Overleg met de gemeente en Axent is nodig om de bomen gemakkelijker te vinden (Wim Oosterloo).

Omgevingsvisie gemeente Heerde De gemeente Heerde is sinds 2019 gestart met het opstellen van een omgevingsvisie. Wij draaien actief mee in de werksessies van de gemeente (Adrie Hottinga, Mariet van Gelder).

Omgevingsvisie gemeente Epe De gemeente Epe is begonnen met het opstellen van een omgevingsvisie. Wij nemen deel aan de werksessies van de gemeente (Wim Oosterloo).

Bosbeheerplan De gemeente Epe heeft een nieuw bosbeheerplan voor het bosgebied van de gemeente opgesteld. Wij hebben actief in de klankbordgroep meegedaan (Frans Bosch).

Biodiversiteit Openbaar groen gemeente Epe Gemeente Epe heeft in 2021 een concept biodiversiteitsplan opgesteld. Eind 2021 wordt het concept verspreid voor commentaar (Wim Oosterloo en René Harleman).

Zonnepark Heerderstrand Boven het parkeerterrein van het Heerderstrand worden zonnepanelen geplaatst. KNNV Epe-Heerde heeft dit eerder geadviseerd, toen de eigenaar het voornemen had zonnepanelen op een groot deel van de plas te leggen. Wij hebben advies gegeven om het terrein zo groen mogelijk in te kleden (Wim Oosterloo en Adrie Hottinga).

Zonnepark Epe Wij hebben samen met Natuur en Milieu Gelderland advies gegeven over de inrichting van het park; een ecologische zone langs de Griff, overige randen en binnen het park. De projectleider heeft aangegeven dat wij verder kunnen meedenken over de inrichting (Wim Oosterloo).

Eikenboom Heerde Omwonenden hebben bezwaar gemaakt tegen een vergunning van de gemeente Heerde om een mooie solitaire eikenboom op een parkeerterrein te kappen. Wij hebben advies gegeven (Wim Oosterloo en Adrie Hottinga). De rechtbank Gelderland heeft de vergunning vernietigd. Met onderhoudsnoei, zoals ook de omwonenden hebben voorgesteld, is volgens de gemeente de risico's te verhelpen.

Meer informatie over de meeste van de voornoemde acties vindt U op de website van onze afdeling, onder het kopje Natuurbescherming.

Natuurklanken

In 2021 zijn er weer 4 goedverzorgde nummers verschenen. De redactie bestaat uit Lita Keuskamp, Joke van Litsenburg en Herwin Looman. In verband met het 75-jarig jubileum is er veel aandacht gegeven aan nummer 4. De bezorging werd door Wim en Paula Bijlsma en een netwerk van bezorgers geregeld. Natuurklanken wordt zoveel mogelijk digitaal verstuurd naar leden en relaties. Er is diverse malen de nadruk gelegd op het ontvangen van een digitaal verzonden uitgave, met als voornaamste reden: de kosten beperken.

Landelijke en provinciale KNNV

Het bestuur is aanwezig geweest op de Vertegenwoordigende vergadering en de Beleidsraad. Op provinciaal niveau zijn geen bijeenkomsten geweest.

Contacten met gemeenten

Vanwege de Coronamaatregelen is er geen officieel overleg geweest. Zowel in Heerde als in Epe heeft de KNNV regelmatig contact met afdelingen van de gemeentes.

Contacten met andere organisaties

KNNV Apeldoorn, IVN Apeldoorn, IVN Zwolle en IVN Gelderland, Staatsbosbeheer, Floron, Sovon, Ravon, Vereniging Milieuzorg Epe Vlinderstichting, Vogelbescherming, Zoogdiervereniging, Nederlandse Mycologische Vereniging, Natuur en Milieu Gelderland, Landschapsbeheer Gelderland, BLWG (Vereniging voor mossen- en korstmossenonderzoek), Bekenstichting, OME (Ons mooi Epe) en Geldersch Landschap en Kasteelen (GLK).

In de rapporten en publicaties van onze afdeling staan beheeradviezen voor natuurinstanties natuurbeherende organisaties zoals Staatsbosbeheer, Geldersch Landschap, Natuurmonumenten en gemeenten Heerde en Epe.

Uitwisseling tijdschriften

Afdelingen van KNNV, IVN, Provincie Gelderland, Nationaal Herbarium, Streekarchief, Vogelbescherming Nederland, Bibliotheek, Openbare bibliotheek Heerde, Mooi Gelderland (GLK)

Gegevensverspreiding

Floron, Sovon, Ravon, Rijksherbarium, Nederlandse Mycologische Vereniging, Vlinderstichting, Trekvlinderregistratie, Streekarchief Noord-Veluwe voor de archivering, Waarneming.nl en telmee.nl, BLWG

Zonnende Hazelworm

Deze Hazelworm lag eind augustus bij Wies de Vries (Bakhuisbos, Heerde) voor de deur op de warme stenen.

Hazelwormen zijn pootloze hagedissen van maximaal 40 cm lang, die vaak voor slangen worden aangezien en zijn eierlevendbarend. De kans op het vinden van een Hazelworm is het grootst in de vroege ochtend en late middag. In juli en augustus kun je drachtige vrouwtjes wat vaker tegenkomen als ze liggen te zonnen om de ontwikkeling van de embryo's te stimuleren. Het voedsel bestaat vooral uit regenwormen en slakken.

Vogelwerkgroep

Inventarisatie broedvogels Korte Broek – Vaassen

Onderhoud twee oeverwaluwanden: respectievelijk wand thv. Gemaal Veluwe Wapenveld en wand thv. Breeweg/Landschapszone Wapenveld.

Deelname aan SOVON projecten:

Maandelijks ganzen telling

Telling Huiszwaluw en Oeverwaluwkolonies.

Inventarisatie broedparen Grauwe klauwier in Epe-Heerde.

PTT telling; drie routes.

BMP project: twee gebieden.

Kwartelkoningtelling.

BSP – Vosbergen.

Aalscholver (juveniel), *Phalacrocorax carbo*, IJssel bij Veessen

Plantenwerkgroep

Ma 31-01, 19.30 – bijeenkomst in de Antenne

Ma 28-02, 19.30 – bijeenkomst in de Antenne

Ma 28-03, 19.30 – bijeenkomst in de Antenne

Alle data zijn onder voorbehoud (alternatief is een mogelijke gezamenlijke excursie in het veld op de middag van die dag (als de weersomstandigheden het toelaten).

Vanaf eind april zijn er avond excursies op de maandagavond.

Paarse galgordijnzwam (*Cortinarius croceocaeruleus*)

Paddenstoelenwerkgroep

Het seizoen van de meeste paddenstoelen is inmiddels achter de rug. Het komende kwartaal gaan we de planning voor 2022 maken.

Het is nog te vroeg om data te noemen, maar algemeen zijn de plannen als volgt:

- Van januari t/m juli per 2 maanden een inventarisatie
- Augustus t/m november 12 inventarisaties
- Voorjaar 1 informatie avond
- September t/m november 3 determinatieavonden
- Nader te bepalen excursies buiten het gebied met NMV/KNNV afdelingen

We hopen dat het komende jaar weer voldoende mogelijkheden biedt om er een geslaagd programma van te maken.

Groene vleesvlieg (*Lucilia sericata*)

Insectenwerkgroep

- Januari: eitjes tellen sleedoornpage
- Voortzetten Led-emmer monitoring
- Bestaande monitoringsroutes weer uitvoeren
- Als de omstandigheden (en het weer) het toelaten: excursieprogramma opstarten
- Werkgroep avonden plannen in het najaar

Kijk op de website epe-heerde.knnv.nl voor de meest recente informatie en geplande data.

Lang geleden snuffelde ik graag op markten bij boekenkramen naar natuur boek(jes)en. In Apeldoorn stond altijd de bekende boekenstal van "George Yntema" (een zeer slimme rakker) rechts achter het oude stadhuis. Bij deze kraam ging mijn belangstelling voornamelijk uit naar de zeer charmante natuurgidsjes, van de "Insel-Bucherei" uit Leipzig, met het aantrekkelijke formaat van 12x18,5 cm.

Hier vond ik mijn eerste gidsje: "Das kleine Schmetterlingsbuch", ik weet het nog goed, het kostte slechts 1 gulden!

Door de jaren heen volgden er nog 12, voor deze laatste moest toen een record bedrag van € 10 worden opgehoest. Hoe zeldzamer hoe duurder zullen we maar zeggen, (George was goed op de hoogte van marktwerking). Deze boekjes werden uitgegeven door de uitgeverij "Insel verlag" die in 1899 werd opgericht in het vooroorlogse Leipzig; dit was ook de uitgeverij van het literaire kunsttijdschrift "Die Insel", waaruit in 1912 de Insel-Bucherei ontstond. In totaal werden er 1300 van deze boekjes uitgegeven over tal van uiteenlopende onderwerpen.

Deze gidsjes werden voorzien van natuurgetrouwe afbeeldingen in zeer hoogwaardige kleuren en kregen daardoor een klassieke uitstraling.

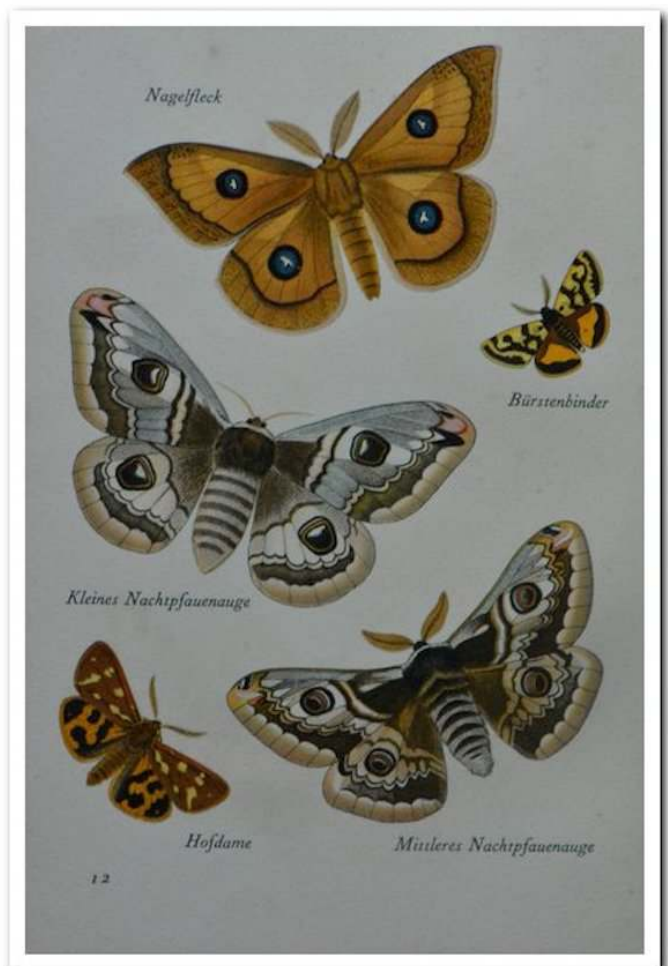
Enkele aantrekkelijke onderwerpen waren: "Das kleine buch der Nachtfalter" nr. 226, "Das kleine buch der Edelsteine" nr. 54 en mijn favoriet "Das kleine buch der Tropenwunder" nr. 351.

Deze prachtige uitgave, met fraaie afbeeldingen van de Amsterdamse kunstenaar Sibylla Merian uit haar "Metamorphosis Insectorum Surinamensium", kreeg in 1705 gestalte met afbeeldingen van vele bijzondere Surinaamse insecten met rupsen en poppen in hun oorspronkelijke habitat van het toenmalige Suriname. Een van haar afbeeldingen betrof de zeldzaam mooie "Pfauenspiegel" die ik in 1964 daar zelf heb kunnen bewonderen, maar nu "Venstervlinder" wordt genoemd, een 13 cm grote nachtvlinder met vier vensters zonder kleurschubben in de vleugels.

In 1943 werd de uitgeverij in Leipzig door een bombardement volledig verwoest. In 1994 verscheen éénmalig nog een moderne uitgave "Alpenblumen im Frühling", echter zonder nostalgische uitstraling.

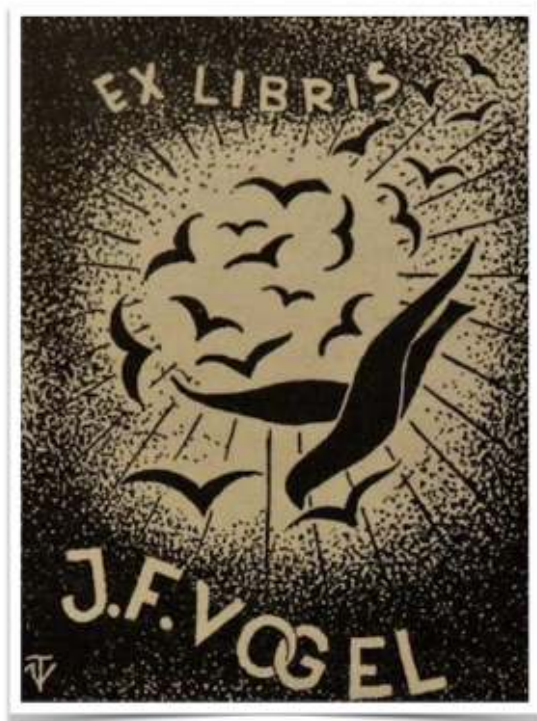
Door gelukkige omstandigheden kwam ik in het verleden veel in contact met de heer J(Jo).F. Vogel (1890-1980), Hofjager bij Paleis 't Loo.

Deze ging na de van Kinsbergen school in Apeldoorn naar de landbouw school in de Beemte; vervolgens volgde hij de B-cursus van de Nederlandsche Heidemaatschappij, hetgeen noodzakelijk was voor een aanstelling tot boswachter bij het Paleis Het Loo. In 1914 werd hij benoemd tot "hofjager", waarna hij zich ontwikkelde tot één van de beste grofwild deskundigen voor die tijd. Door zijn langdurig dienstverband werd hij ook de vertrouweling van Prins Hendrik. Jo Vogel was vanaf 1913 tot aan zijn overlijden in 1980 (Ere)lid van de KNNV in Apeldoorn.

Hij bleek een geweldige natuurkenner te zijn, fotografeerde verdienstelijk en gaf veel dialezingen. Door de vele contacten met deze bijzondere man kwam ik door de jaren heen in bezit van vele natuurboeken uit zijn omvangrijke bibliotheek, compleet met zijn “ex libris”, die hij mij belangeloos schonk, “hij gebruikte ze toch niet meer”.

“De Nederlandsche insecten” van Dr. J. TH. Oudemans (1900), een klassiek entomologisch werk en “Calwer keverboek” deel 1 en 2 van Dr. P.M. Keer (1330 pag. met 51 steendruk kleurplaten), werden beiden uitgegeven in 1930 en waren Nederlandse standaard werken.

Er volgden nog twee Duitstalige standaard werken: “Die schmetterlingen Europas” (4 banden) van A. Spuler en “Fauna Germanica” van E. Reitter (5 banden met kevers in kleur), samen in 1908 uitgegeven.

Ik voelde me toen de koning te rijk en heb er dankbaar en veel gebruik van gemaakt. Antiquarisch zijn deze boeken sporadisch nog te vinden, maar je moet er diep voor in de buidel tasten. Ondanks hun klassieke uitstraling en vele schitterende kleurplaten zijn ze

momenteel echter nauwelijks meer bruikbaar, nomenclatuur en beschrijvingen zijn veelal achterhaald.

Bovendien zijn veel insecten door de verslechterende milieuomstandigheden volledig verdwenen waardoor deze boeken niet meer representatief zijn.

Hoe anders is het tegenwoordig?

Naast specifieke werken voor de specialist, worden regelmatig natuurboeken over diverse onderwerpen op de markt gebracht, voor elk wat wils. Vaak zijn deze erg beperkt ingericht, veelal met foto's van slechts de meest algemene soorten en daarom zijn deze boeken het meest geschikt voor de beginnende liefhebbers. Toch kent Nederland veel zeer goede standaard werken. Wat te denken van de 5-delige “Nederlandse Oecologische Flora”, de 2-delige “Wilde orchideeën van Europa” en niet op de laatste plaats de “12-delige Nederlandse Fauna”. Deze fauna is uitgegeven door zowel Naturalis in Leiden als de uitgeverij van de KNNV en is een onvolprezen bulk van jarenlange onderzoeksgegevens, prachtige aquarellen en foto's. Maar met deze pillen onder de arm, trek je er niet op uit.

Van de KNNV uitgeverij mogen we zeker de vele veldgidsen over talrijke onderwerpen (populair onder vele KNNV-ers), niet vergeten die daar wel geschikt voor zijn. Heel goed is de veldgids “Nachtvlinders” (van alle in Nederland en België voorkomende soorten), uitgegeven in 2006 door Tirion in Baarn en een van oorsprong Britse “Wildlife” uitgave van 2003.

Een regelrechte topper voor mij is nog steeds de veldgids “Bijen” voor Nederland en Vlaanderen, ook van oorsprong een Britse studie. Engeland heeft nu eenmaal een lange traditie van natuurstudie, wat dat betreft heeft Darwin heel wat teweeg gebracht. En wat te bedenken van de onlangs uitgegeven tweede gewijzigde druk (april 2021) van “Libellen van Nederland”, een schitterende fotogids (met determinatiesleutel) met veel uitstekende detailfoto's van de 72 soorten in Nederland voorkomende libellen. Overigens een prachtige aanvulling van “De Nederlandse libellen”(Fauna nr. 4). Naast natuurboeken verschenen er door de jaren heen meer andersoortige gegevensdragers, zoals cassettebandjes met vogelgeluiden en CD's, maar meestal voor buiten niet erg praktisch en eigenlijk ook al weer achterhaald.

Met de fotografie van “Agfa en Kodak tot Canon en Nikon” schoot ook de natuur fotografie naar grote hoogte. Zeer specialistische camera’s met kostbare hulpmiddelen deden daar nog een schepje bovenop voor kleurenfoto’s en dia’s (die in de bekende raampjes inmiddels bijna allemaal al weer in de prullenbak zijn verdwenen). Met eindeloze hoeveelheden pixels, autofocus, ISO auto en volop andere keuzeknoppen joeg de fotografie ons naar nog grotere hoogten. We treden dan het digitale tijdperk binnen. Het einde is dan zoek, of toch niet? Door de ontdekking van het mobieltje, een handzaam telefoontje ter grootte van een platte brillenkoker die zich met de snelheid van het licht tot een multifunctionele levensbehoefte heeft ontwikkeld gaat het nog sneller en het fotografeert als een drietrapsraket. Is dit dan het einde? Waarschijnlijk niet. Wat kunnen we dan nog verwachten? Een nog futuristischer speeltje voor opnamen van natuur objecten voor een driedimensionale afdruk, voorzien van een Obsidentify knop voor de juiste naam, omdat moeizaam determineren uit is en we tegenwoordig snel resultaat willen zien?!

Meriansborstel

Deze Meriansborstel liep gisteren bij ons voor de deur. Het is een nachtvlinder uit de familie van de spinneruilen. Als hij liep ging het rode uiteinde op en neer.

Een algemeen voorkomende rups/vlinder maar hij ziet er toch prachtig uit.

Tekst & foto Yvonne Zeegers

Ik neem aan dat mijn moeder, Wina Boomsluitter-Robeer, het oudste lid van onze afdeling van de KNNV was, met haar meer dan 98 jaar.

Een laatste van een generatie waarvoor woorden als AJC en Pinksterkampen op de Paasheuvel in Vierhouten gemeengoed waren. Het was ook door deze connectie dat zij en mijn vader indertijd lid werden van de KNNV.

Mijn moeder kwam uit Hilversum en leerde kamperen als jeugdleidster bij de AJC. Vaak op de Paasheuvel in Vierhouten. Er werd veel te voet gedaan, of met de fiets. Mijn moeder deed veel aan zwemsport. Als haar waterpolo team in Den Haag uitkwam, fietste ze daar "gewoon" heen, zwom met haar team haar wedstrijd en fietste terug. De conditie die ze zo opbouwde, hield lang stand.

Met enige heimwee had ze het over de herfst- en voorjaarskampen van onze KNNV afdeling. Ze miste het contact en gezellig samen op stap zijn in de natuur.

Tijdens de kampeertochten in de zomervakantie verstond ze de kunst om, in record tempo, een maaltijd voor het hele gezin op een kleine primusbrander te maken. Later waren er de vele vakanties samen met Els en Dik Koopmans in Frankrijk.

Het is duidelijk dat onze liefde voor de natuur door haar en mijn vader met de paplepel ingegeven is. Al kon ze het minder waarderen dat de Geelgerande watertor die ik in mijn mini-aquarium had gestopt 's avonds rondjes draaide rond de lamp in de woonkamer, of dat mijn broer Jeroen schedels voor zijn verzameling uitkookte in de tuin.

Ik zal haar en haar verhalen gaan missen.

Vergissing

Als je nog maar pas bent uitgevlogen en zo af en toe wel graag naar huis terugkeert, dan kan het gebeuren dat je je vergist. Het overkwam dit spechtje dat in de vensterbank belandde bij Ineke Buitenhuis, naast een kunstwerk dat er wel heel vertrouwd uitziet.

Met wat geduld kon hem de weg naar naar buiten worden gewezen en werd hij de wijde wereld ingestuurd, om nu op zoek te gaan naar z'n echte moeder .....

Tekst Redactie / Foto Ineke Buitenhuis

Weer naar school

Tekst & foto Yvonne Zeegers

De basisschool Wereldwijs in Heerde had net als 2 jaar geleden gevraagd of er een gastles over paddenstoelen kon worden gegeven. Het was kort dag, maar op 28 oktober gingen Loes Jansen en ik richting school, gewapend met dozen paddenstoelen, zoekkaarten en zakmesjes om een enkele paddenstoel door te snijden. Jenneke Kamphuis had een PowerPointpresentatie al doorgemaild, een serie prachtige beelden.

Het ging om 2 lessen voor twee groepen 8-9-10 jarigen; groep 5, met in totaal 28 leerlingen en groep zes met 25 leerlingen.

Vol enthousiasme legde Loes uit hoe de paddenstoelen groeiden, de verschillen tussen de diverse soorten en natuurlijk altijd spannend: zijn ze giftig of niet! Er werd zeer aandachtig geluisterd, en dat in klassen met zoveel kinderen. Loes werd gevraagd hoe het kwam dat zij zoveel wist van paddenstoelen. Een mooie kans om de kinderen enthousiast te maken om meer in de natuur rond te gaan kijken. Elfenbankjes werden uitgedeeld en toen ze die mochten houden, was de les helemaal geslaagd.

Laten we hopen dat we hiermee weer een bijdrage hebben kunnen leveren aan respect voor de natuur. Je kunt er niet vroeg genoeg mee beginnen.

Paddenstoelen

Tekst & foto's Henk van Woerden

Bijzondere vondsten tijdens de paddenstoeleninventarisatie in Majuba, Epe

◀ Sparrenplaatjeshoutzwam

Een vrij zeldzame paddenstoel, op de Rode Lijst als kwetsbaar aangeduid. Deze zwam wordt vooral aangetroffen op de takken en stammen van dode sparrenbomen. Maar ook op bewerkt naaldhout van bij voorbeeld schuurtjes of andere bouwwerken.

▶ Boompuist

De boompuist heeft in het eerste stadium een kussenvormig, bruinachtig vruchtlichaam, maar al vrij snel gaat dit over in een poederachtig grijswit geheel, zoals op de foto rechts is te zien. Dit is ook het stadium waarin we hem doorgaans aantreffen.

Het is een matig algemene soort die vooral op de Veluwe en de Utrechtse heuvelrug voorkomt.

Herken je deze 12 'Vogel'-planten?

Samenstelling & foto's Hettie Verstraaten

Kijk voor de antwoorden op blz. 29

Grauwe Klauwieren in werkgebied van de KNNV 2021

Het Bargerveen is jarenlang het gebied in Nederland geweest waar de Grauwe Klauwier (*Lanius collurio*) nog talrijk voorkwam. Daarbuiten is de soort tot voor kort weinig aangetroffen. In het begin van deze eeuw zijn door Gert Prins tijdens een inventarisatie van de Doornspijkse Heide (afgesloten militair terrein) diverse territoria vastgesteld. Ook is eenmaal tijdens de inventarisaties voor de broedvogelatlas (die in 2018 verscheen) een paar aangetroffen op het militaire terrein langs de Nieuwe Zuidweg. Op het aangrenzende artillerie schietkamp Oldebroekse heide werden in die periode meerdere broedparen door medewerkers van SOVON waargenomen. In 2020 zijn in ons werkgebied twee territoria gevonden: langs de Nieuwe Zuidweg en op Landgoed Welna. Deze bijzonderheid is in 2021 ruim overtroffen door de vondst van zes paar op diverse terreinen. Deze toename lijkt in lijn met de landelijke tendens.

In dit artikel worden de waarnemingen van dit jaar besproken.

Inleiding

De Grauwe Klauwier is een zangvogel ter grootte van een Merel, die zich als een roofvogel gedraagt. De vogels zitten vaak boven in een struik op de uitkijk om grote insecten, hagedissen of muizen te ontdekken, waarna ze die kunnen vangen. De soort komt van oudsher dan ook voor op open terreinen met hier en daar een struik of een andere zitpost: heiden, kleinschalig cultuurlandschap en duinen. Het voedsel wordt soms, in tijden van overvloed, bewaard door het op stekels van struiken te spiesen. Dit opspiesen blijft een intrigerend fenomeen dat veel vogelaars aanspreekt om broedparen vast te stellen.

Het grootste deel van het jaar verblijft de Grauwe Klauwier in Afrika. Pas in de loop van mei komen ze in Nederland aan. Het nest wordt gebouwd in een dichte struik of takkenbos. Wanneer meidoorns en/of hondsrozen aanwezig zijn in het broedbiotoop, genieten deze voor een nestplaats de voorkeur. De 3 tot 7 eieren komen na 14 dagen uit. Na nog twee weken vliegen de jonge vogels uit. Ze worden dan nog wel ongeveer een maand door de ouders gevoerd. In deze tijd trekken gezinnen rond, waardoor ze ook op plekken worden gezien waar ze niet gebroed hebben. De eerste vogels vertrekken eind juli alweer naar Afrika. Dit betekent dat het waarnemen en vaststellen van broedparen van Grauwe Klauwieren een langere doorlooptijd kent dan broedvogelkarteringen die doorgaans eind juni worden beëindigd.

Geschiedenis

Het heeft in vroeger jaren - voor 1960 - gemiegd van de Grauwe Klauwieren in grote uitgestrekte veen- en natte heidegebieden, maar in ons werkgebied is er weinig over bekend. In de broedvogelatlas Vogels van de Grote Rivieren die in 1979 het licht zag, is vermeld dat de Grauwe Klauwier in het rivierengebied slechts sporadisch voorkwam op de stuwwallen van het Rijk van Nijmegen en in het Oude Rijnstrangengebied bij Zevenaar-Lobith. Doortrekkers werden wel gezien verspreid in het rivierengebied, grotendeels in voormalige broedgebieden. Als we de broedvogelatlassen erop naslaan dan zien we in 1979 in de Atlas van de Nederlandse Broedvogels vermoedelijk dat één broedpaar in atlasblok 27-35 werd vastgesteld. Rond 1950 bedroeg de populatie in Nederland ongeveer 400-500 paar tegen 150 paren in de jaren zeventig. Een drastische afname, waarvan we de daadwerkelijke oorzaak niet exact weten, vanwege de fragmentarische inventarisaties die in de vorige eeuw eerder regelmaat dan uitzondering waren. In de Atlas van de Nederlandse broedvogels, verschenen in 2002, komt een niet rooskleurig beeld naar voren: een schatting van 160-200 broedparen. In ons werkgebied werden geen broedgevallen vastgesteld, wel op het artillerie schietkamp Oldebroekse heide. De Vogel Atlas van Nederland, verschenen in 2018, laat een ander beeld zien met een schatting van 340-470 paren in Nederland. Ook in ons werkgebied zijn geen paren vastgesteld, maar wel weer op het schietkamp een hoog aantal van 20 paren op de Doornspijkse heide en ook broedparen op de Oldebroekse heide. In die periode werden ook voor het eerst paren vastgesteld aan de overzijde van de IJssel in het natuurontwikkelingsgebied 't Nijndal ten zuidoosten van Olst. In deze broedvogelatlas wordt ook uitgebreid ingegaan op veranderingen van het beheer die zowel positief als negatief van invloed zijn op de aanwezigheid van Grauwe Klauwieren in het broedseizoen.

Inventarisaties in 2021

In 2021 zijn door leden van de Vogelwerkgroep twee broedvogelkarteringen uitgevoerd respectievelijk een kartering op het landgoed Vosbergen in Heerde en in de Vorchterwaarden langs de IJssel. Naast deze twee broedvogelkarteringen waarvoor alle soorten broedvogels zijn gekarteerd zijn veel "losse" waarnemingen verzameld die voornamelijk gemeld zijn op de site waarneming.nl. Veel waarnemingen werden gedeeld via de groeps app van de Vogelwerkgroep. Al die waarnemingen hebben in 2021 een interessant beeld opgeleverd van de broedvogelbevolking in het werkgebied van de KNNV en in het bijzonder van de aanwezigheid van Grauwe Klauwieren.

Territorium

Mannetjes arriveren eerder dan de vrouwtjes en territoria worden fel verdedigd. Het eerste wat je dan ook hoort wanneer de mannetjes zijn gearriveerd is de bekende "wew wew roep" en als je dichterbij komt de alarmroep met tsjek-klanken. Ook kunnen Grauwe Klauwieren andere vogels imiteren.

Beschrijving gebieden met aanwezigheid Grauwe Klauwieren in 2021

De Dellen

De Dellen beslaat een oppervlakte van ongeveer 500 ha met uitgestrekte opstanden van grove den en douglas maar ook gemengde opstanden met beuk en zomereik. Naast deze houtopstanden zijn er veel kleine struikheidecomplexen met opslag van berk en ook oude vliegdennen. In het heideveld met oude vliegdennen ten noordoosten van de Nieuwe Zuidweg zijn door Matthijs Bootsma waarnemingen verricht van de aanwezigheid van een paartje Grauwe Klauwieren in de periode tussen 3 juni en 13 augustus. Door Matthijs is een vrouwtje waargenomen dat met voer in de snavel een deels dode grove den bezocht, vermoedelijk om de juvenielen te voeren. Deze boom was ook een plek waar andere waarnemingen werden gedaan.

De Dellen, Nieuwe Zuidweg

We mogen aannemen dat in de Dellen een paar met succes heeft gebroed. Dit gebied is alleen in het weekend toegankelijk. Dit gebied is van maandag tot vrijdag afgesloten in verband met het nabijgelegen ASK Oldebroekse heide.

Het beheer van de heidevelden in de Dellen bestaat uit het periodiek verwijderen van opslag en er is een cyclisch beheer voor het maaien en afvoeren van oude struikheide. In het verleden werden Deense runderen en schapen ingezet voor seizoens- en jaarrondbegrazing. Hoewel dit heidegebied nog is ingerasterd, is het niet bekend of er nog begrazing plaatsvindt.

Heerdersprengen west

Heerdersprengen west

Ten westen van de Heerdersprengen ligt een voormalige maisakker, later kerstdennenakker die enkele jaren geleden gedeeltelijk is afgeplagd in het kader van een natuurproject van de provincie Gelderland. In het westelijke deel van deze locatie zijn de fijnsparren doorgegroeid en zijn ook afgekapte sparren aanwezig en is bramenstruweel ontstaan. In het oostelijke deel is het terrein zandig met dominanties van duinriet- en struisgrasvegetaties en veel Jacobskruiskruid. Wellicht een eldorado voor grote insecten. Jenneke Kamphuis zag in juni en juli meerdere malen een paartje Grauwe Klauwieren in het westelijke deel met de doorgroeide fijnsparren en struwelen.

Het is niet bekend of dit paar met succes heeft gebroed.

Het beheer na de natuur inrichting van de voormalige fijnsparrenkwekerij bestaat uit het periodiek maaien van enkele paden. Er vindt geringe begrazing door edelherten plaats.

Welna – Tepelberg

De Tepelberg op het landgoed Welna bestaat uit een licht geaccidenteerd heidegebied met struikheide, dopheide, pijpenstrootje vegetaties en enkele vennen. Het is een geliefd wandelgebied en de zandwegen zijn afgesloten voor gemotoriseerd verkeer. Frans Bosch bezoekt dit gebied regelmatig en zag in juli en augustus een paartje Grauwe Klauwieren op insecten jagen. Het is niet bekend of het paartje gebroed heeft en eventueel jongen heeft grootgebracht.

Het beheer bestaat uit het periodiek (extensief) opschonen van de heidevegetaties. Voornamelijk worden grove dennen en ruwe berken verwijderd. Een jaar of twee geleden was dit deel bijna een bos. Het is rigoureuus van hoge opslag ontdaan. Er ligt bovendien een voederweide voor het wild.

Welna, Tepelbergheide

Het Greveld

Het Greveld is een onderdeel van het grote heidecomplex van Staatsbosbeheer en het aangrenzende heidecomplex van de Koninklijke Houtvesterij Het Loo. Het glooiende terrein bestaat uit droge struikheidevegetaties met solitaire grove dennen en ruwe berken. De vegetatie wordt gekenmerkt door struikheide en pijpenstrootje. In dit gebied is tussen 3 juni en 11 juli een paar Grauwe Klauwieren waargenomen. Ook hier is onbekend of ze gebroed hebben en of er jongen zijn uitgevlogen.

Het beheer bestaat uit het periodiek verwijderen van opslag van grove den en ruwe berk.

De oude heide wordt periodiek gemaaid en afgevoerd. Onregelmatig vindt begrazing plaats met een gehoede schaapskudde. Ook zijn er grillige banen in de heide gemaaid.

Gortelse berg

De Gortelse berg bestaat uit een geaccidenteerd heide-terrein en is een onderdeel van de Koninklijke Houtvesterij Het Loo. De vegetatie bestaat voornamelijk uit struikheide en op de flanken van de heuvels uit een combinatie van struikheide, pijpenstrootje, bochtige smeie, buntgras en lokaal opslag van braam. Lokaal staan verspreid grove dennen en ruwe berken.

We kunnen uit de waarnemingen niet afleiden of het paar jongen heeft grootgebracht.

Het beheer bestaat uit het periodiek verwijderen van opslag van grove den en ruwe berk. De oude heide wordt periodiek gemaaid en afgevoerd. Onregelmatig vindt begrazing plaats met een gehoede schaapskudde.

Gortelse berg

Vorchterwaarden

In 2021 is een integrale broedvogelkartering uitgevoerd in verband met de opgave van Staatsbosbeheer voor de verplichte monitoring in het kader van de regelgeving Subsidie Natuur en Landschap. Deze broedvogelkartering vormt een onderdeel van de kartering van de Veesser- en Welsumerwaarden. Staatsbosbeheer bezit ongeveer 50 ha van de 100 ha in de Vorchterwaarden. Het is één van de weinige uiterwaarden van de Gelderse uiterwaarden waar het oude cultuurlandschap met meidoornhagen nog intact is. In deze uiterwaard heeft een paartje Grauwe Klauwieren broedsucces gehad met twee juvenielen. De eerste waarneming was hier op 5 juni (baltsend mannetje). De Vorchterwaarden zijn gedurende het broedseizoen afgesloten voor publiek, wat de vogels hier rust geeft.

Grauwe klauwierbiotoop in Vorchterwaarden

In de Vorchterwaarden vindt een beheer plaats via seizoensbegrazing met Frisian Holstein runderen en paarden. Langs de IJssel vindt op de oeverzone voornamelijk begrazing plaats door Grauwe ganzen. Onregelmatig wordt de vegetatie geklepeld.

Grauwe klauwierman in éénstijlige meidoorn in Vorchterwaarden

Epiloog

De vele veldbezoeken van de leden van de Vogelwerkgroep hebben ertoe geleid dat wij in 2021 een interessant overzicht kunnen presenteren van de aanwezigheid van Grauwe Klauwieren in ons werkgebied. Gelet op de landelijke toename van het aantal broedparen kan dit een opmaat zijn voor een interessante broedpopulatie in ons werkgebied. Er zijn diverse landschappen die geschikt blijken voor de vestiging van Grauwe Klauwieren in het broedseizoen. De nieuwe opgaven voor het beheer in het kader van de Natura 2000 doelstellingen geeft een impuls voor vestiging voor deze bijzondere vogelsoort. Het is interessant dat een aantal broedvogelsoorten op de heidevelden achteruitgang vertoont, maar dat Roodborsttapuit, Nachtzwaluw en Grauwe Klauwier het goed doen op de heidevelden. Blijkbaar is er voor deze vogelsoorten een toename van insecten die voor andere vogelsoorten niet aantrekkelijk zijn. Het wordt een uitdaging om de komende jaren erachter te komen of de vestiging van Grauwe Klauwieren toeneemt en of broedsucces vastgesteld kan worden?

In ons werkgebied liggen meer geschikte gebieden waar de recreatiedruk nog niet hoog is en deze mooie vogel in rust kan broeden en jongen groot kan brengen.

Periode waarnemingen Grauwe Klauwieren (bron waarneming.nl) en overige waarnemingen in 2021

Locatie	Eerste waarneming	Laatste waarneming
De Dellen	03-06	22-07
Heerdersprengen-west	06-06	10-07
Welna-Tepelberg	12-05	13-08
Het Greveld	12-05	08-08
Gortelseberg	05-06	08-08
Vorchterwaarden	05-06	03-08

Met dank aan de waarnemers: Henk de Vos, Matthijs Bootsma, Herwin Looman, Norbert van de Grint, Wolbert Hermus, Marcel Langevoort, Leo Muilwijk, Jenneke Kamphuis, Gerrit Jan van Dijk, Frans Bosch en Adrie Hottinga.

Tekst Frans Bosch, Matthijs Bootsma, Jenneke Kamphuis en Adrie Hottinga

Foto's Matthijs Bootsma en Adrie Hottinga

Herfstimpressie

Deze twee foto's, beide gemaakt op 6 oktober in Vierhouten, geven al aan dat de herfst twee gezichten kan hebben.

De eerste foto een zonnig bospaadje in Vierhouten en nog geen half uur later een nevelig doorkijkje in het Vierhouterbos.

09.35 uur

Tekst & foto's Henk van Woerden

09.50 uur

Hoornaarsnest in bijenkorf

Tekst & foto Yvonne Zeegers

Tijdens een bezoek aan Loes Jansen liet ze mij iets bijzonders zien. Loes houdt bijen en werkt met bijenkorven van stro.....

Bij het nalopen van deze korven in november kwam ze tot een verrassende ontdekking: een van de korven was een nest van een hoornaar.

Helaas was het nest verlaten en kon Loes niet achterhalen door welke soort hoornaar het gebouwd was.

Waterdiertjes zoeken op Cannenburch

Een middag organiseren voor kinderen met het zoeken en op naam brengen van waterdiertjes is altijd erg leuk om te doen. Door de goede contacten van Wim Oosterloo met het Geldersch Landschap en Kasteelen, met name met kasteel Cannenburch, mochten kinderen op 16 oktober 2021 met hun begeleiders waterdiertjes zoeken in de grote vijver van het kasteelpark. De belangstelling was zo groot, dat een aantal kinderen (helaas) teleurgesteld moesten worden.

Precies om 14.00 uur liepen we met 20 kinderen (vanaf 4 jaar) en 12 begeleiders met schepnetjes, loeppotjes, bakken en zoekkaarten naar de prachtige vijver met een aflopende waterkant, afgewisseld met begroeiing. Een prima plek om naar waterdiertjes te zoeken. Iedereen was enthousiast bezig met scheppen en opzoeken wat de naam van dat betreffende diertje was. Zelfs de allerkleinsten deden fanatiek mee. Vooral Bootsmannetjes, Kokerjuffers, Tubifex, Poel- en Posthoornslakken, Vlokreeftjes en de larven van Libellen werden gevonden. Zelfs nog een heel klein kikkerdje. Als Wim wat vertelde, waren de kinderen een en al oor.

Ook al is het met zoveel kinderen van verschillende leeftijden moeilijk om er een educatief tintje aan te geven, er is zeker een basis gelegd voor de liefde voor de natuur. En wie weet zijn dit onze toekomstige onderzoekers!

Tekst Yvonne Zeegers / **Foto's** Alessandro Fornaini.

Na anderhalf uur nog even bij het watervalletje kijken. Daar was niet zo heel veel te vinden, maar hier hadden ze het ook prima naar hun zin. Een van de kinderen woonde midden in Amsterdam en had daar echt niet de gelegenheid om op onderzoek te gaan met een schepnetje. Hij had de middag van zijn leven!

Vleermuisexcursie

Tekst Frans Bosch / Foto Lucie Wessel

Bij de vleermuisexcursie op 11 september waren elf deelnemers. Die kregen eerst een korte uitleg over de bat-detector en over te verwachten vleermuisgeluiden. Daarna liepen we naar het voetbalveldje waar we onze eerste vleermuizen hoorden en zagen. We stonden in de opening tussen de heg en het bos. Gewone dwergvleermuizen waren er aan het foerageren. Ze vlogen soms rakelings over ons heen of voor ons langs. Met het echolocatiegeluid erbij is dat een spectaculaire ervaring. Even later kwamen ook enkele laatvliegers voedsel zoeken boven het veld. Zij zijn veel groter dan de dwergvleermuizen en vliegen rustiger. Hun echolocatiegeluiden zijn een stuk harder en klinken ook anders. De detector moet dan wel op de goede frequentie afgestemd worden. Enkelen van ons hebben ook een paar keer een rosse vleermuis gezien. Te horen waren ze voor iedereen. Deze vleermuizen vliegen vaak een stuk hoger.

Via de achteringang aan de Emmalaan liepen we naar de slingerivier van kasteel de Cannenburg. Een van de gidsen was mee. Hij had de toestemming voor het betreden van het terrein geregeld. Voordat we er waren hoorden we al watervleermuizen in de Emmalaan. Eenmaal op het terrein van het kasteel kregen we ze boven het water ook mooi te zien.

De deelnemers waren enthousiast over de excursie. Vooral de combinatie van het kunnen horen en zien van vleermuizen spreekt de mensen aan.

Eenmaal thuis bleek de batlogger, die de hele route aangestaan had, nog drie soorten vleermuizen geregistreerd te hebben: de gewone grootvleermuis, de ruige dwergvleermuis en de bosvleermuis.

De grootoren maken een zacht geluid op een afwijkende frequentie en worden niet makkelijk gevonden als er niet speciaal op gelet wordt. Ruige dwergvleermuizen en bosvleermuizen maken geluiden die lijken op resp. gewone dwergvleermuizen en rosse vleermuizen en worden om die reden makkelijk gemist tijdens een excursie. De bosvleermuis is een vrij zeldzame soort in Nederland.

Vleermuizen, Elspeterweg

Sneeuwgorst

Tekst & foto Matthijs Bootsma

Tussen 8 en 10 november zat er op de heuvel op de Renderklippen een Sneeuwgorst. Aan het verenkleed te zien een "eerste winter" mannetje. De Sneeuwgorst broedt in Scandinavië en in het noorden van Rusland en is in Nederland een wintergast die vooral aan de kust te vinden is. Op deze plek, zo in het binnenland, is de vogel zeldzaam.

Jenneke Kamphuis ontdekte de vogel tijdens een wandeling. De vogel was niet schuw en soms tot op 2 meter te benaderen. Bij verstoring door honden of schapen vloog de vogel even op om later weer op dezelfde plek terug te komen.

Inventarisatie rapport

Op vrijdagmiddag 19 november hebben wij overleg gehad met Bea Claessens, bosbeheerder van de gemeente Heerde, over het beheer van het bosperceel tussen het Wollegrasven en het Pluizenmeer op de Renderklippen in Heerde. Gerard Plat en Herwin Looman en nog een aantal andere leden van de KNNV insectenwerkgroep hebben het afgelopen jaar insecten geïnvesterend rondom beide vennen. Momenteel wordt de laatste hand gelegd aan een inventarisatie-rapport met beheeradviezen voor de zone tussen het Wollegrasven en het Pluizenmeer waar een perceel bos is gekapt.

Boskap Pluizenmeer

Tekst & foto's
Adrie Hottinga

Donatie van Georg Fischer voor KNNV Epe-Heerde

Georg Fischer N.V. zetelt in Epe en is de Nederlandse vestiging van GF Piping Systems. Zij leveren complete leidingsystemen voor de woning- en utiliteitsbouw, industrie en de water- en gasdistributie.

Georg Fischer Epe stelt ieder jaar gelden beschikbaar aan goede doelen. En dit jaar mocht de KNNV afdeling Epe-Heerde 250 Euro in ontvangst nemen.

Paddenstoelenexcursie op Cannenburch

Op 17 oktober, 's middags om 13.30 uur was de start van de (in het kader van de Week van het Landschap) geplande paddenstoelen (publieks)excursie, in de omgeving van kasteel Cannenburch. Hiervoor was evenals de activiteit "Waterdierpjes zoeken", een dag eerder, veel belangstelling.

Na een korte inleiding over verschillende soorten paddenstoelen door Herman Snoek, kon met een grote groep een circa 2 uur durende wandeling door de kasteeltuinen worden gemaakt.

Fraai herfstweer, genoeg paddenstoelen om te bewonderen en uitleg onderweg van de begeleidende werkgroepleden (voor wie geen moeite te veel was om overall interessante exemplaren vandaan te halen), zorgden ervoor dat de middag kon worden afgesloten met een inventarisatielijst van meer dan 50 soorten. Mooie vondsten waren de Okergele gordijnzwam (zie foto) en het Gewoon elfenschermpje (van beide soorten grote groepen); de Goudgele bundelzwam en de vrij zeldzame Citroenstrookzwam (zie hiervoor de foto's van Henk van Woerden op blz. 5).

Voor veel deelnemers was deze middag een leuke en leerzame kennismaking met paddenstoelen en hopelijk is hiermee een blijvende belangstelling voor het mysterieuze schimmelrijk gewekt.

Tekst & foto's Joke van Litsenburg

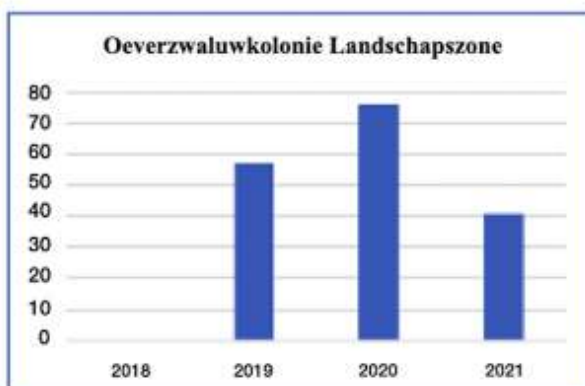
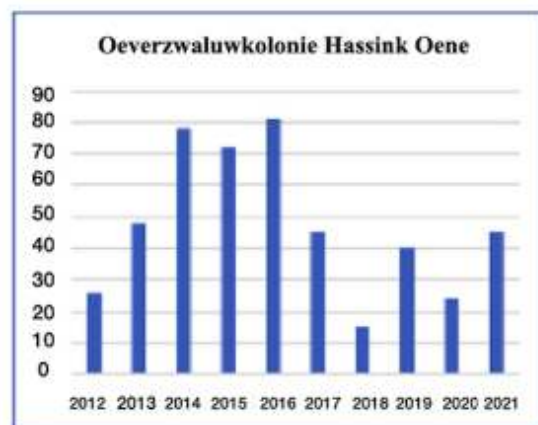
Inventarisatie Oeverzwaluwen 2021

In 2021 is door leden van de Vogelwerkgroep onderhoud gepleegd aan twee oeverzwaluwwallen; respectievelijk de wand ter hoogte van gemaal Veluwe op de Werverdijk en de wand in de landschapszone ten noorden van de Breeweg in Wapenveld. In mei en juni zijn tijdens de huiszwaluwellingen de wanden meerdere keren bezocht om vast te stellen of Oeverzwaluwen van de nestpijpen gebruik maakten om te broeden. Tevens zijn ook tellingen verricht in de Welsumerwaarden en bij maatschap Hassink ter hoogte van de IJsseldijk in Oene.

De resultaten waren lager dan in 2021; met zelfs geen broedende Oeverzwaluwen in Werven. In de Welsumerwaarden is tijdens de wintermaanden minder klei van de oever afgekald dan in voorgaande jaren. Hierdoor was er minder lengte met zand onder het kleidek beschikbaar om nesten uit te krabben. Bij Maatschap Hassink ligt een hoop klei, met dit seizoen meer steile wand dan in 2020; Oeverzwaluwen maken daar direct gebruik van. In de landschapszone waren tijdens het broedseizoen vele tientallen Oeverzwaluwen aanwezig, maar toch met een lager broedresultaat dan in 2020. Gedurende de maand april werden ter hoogte van de IJsseldijk in Werven wel enkele malen Oeverzwaluwen waargenomen, maar er is geen vestiging van broedparen vastgesteld. Uit het overzicht van de vestiging van Oeverzwaluwen op de vier locaties blijkt een afname van het aantal broedparen.

Tekst Adrie Hottinga / Foto Gerjan Petter

De Buizerd

Rond 1970 was de stand van de buizerds, een van de meest algemene, broedende roofvogel in ons land en andere roofvogels door het gebruik van pesticiden in de landbouw gedaald tot een absoluut dieptepunt. Thans wordt het aantal broedparen van de buizerd geschat op circa 15.000, maar 's winters neemt het aantal waarnemingen door de vele overwinteraars toe tot ongeveer 30.000 tot 50.000 exemplaren. Gezien het lichte verenkleed van deze buizerd is deze uit Scandinavië afkomstig.

Buizerd (*Buteo buteo*)

13 oktober 2021, IJsseldijk bij Kloosterbos

Vóór het (digitale) fototijdperk werden de waarnemingen nog getekend. Deze Buizerd is afkomstig van Mickey Marsman, een van de vele tekeningen die zij heeft nagelaten (Red.).

Antwoorden 'Vogel'-plantenquiz. blz. 16 en 17

1. Gewone lijsterbes	7. Echte koekoeksbloem
2. Kraaihei	8. Adelaarsvaren
3. Korrelganzenvoet	9. Rechte ganzerik
4. Zwaluwtong	10. Hop
5. Hoenderbeet	11. Hopklaver
6. Klein vogelpootje	12. Reigersbek

Landschapswandeling Renderklippen

Het had een klinkende afsluiting van de activiteiten ter gelegenheid van het 75-jarig jubileum moeten (en kunnen) worden, de landschapswandeling op zaterdag 30 oktober.....maar het werd het niet! Althans: qua publieke belangstelling....

Na een mooie najaarsweek vol zon en behaaglijke temperaturen liet de herfst zich uitgerekend die zaterdag van zijn grimmige kant zien. Het was kil en nat en het was niet aantrekkelijk om naar buiten te gaan. De wandelaars waarop we gehoopt hadden, bleven thuis en wij konden ze geen ongelijk geven.

De geplande wandeling was de publieksexkursie waarmee de geologiewerkgroep bijdroeg aan de jubileumactiviteiten. Een wandelroute vanaf de schaapskooi Epe-Heerde leidde de belangstellenden langs een aantal geologische en aardkundige kenmerken van het landschap rondom de Renderklippen.

Zowel op het terrein van de schaapskooi als op de route informeerden werkgroepsleden, aangevuld met een aantal andere kenners, de wandelaars over wat natuurlijke processen en menselijke ingrepen met het landschap hebben gedaan en hoe die nog herkenbaar zijn: de stuwwal, de dekzandruggen, de grafheuvels en prehistorische wegen en de sprengen; ook de invloed van de schapenteelt op de bodem, de ijzerwinningen en de wildwallen. Jammer dat we niet aan meer mensen dat verhaal hebben kunnen vertellen en alles konden laten zien. Op het schaapskooi terrein vulden de andere werkgroepen de abiotische aspecten aan met aandacht voor de levende natuur.

Geaderde stenen, zo gerangschikt dat de lijnen een spiraal vormen...

Dat we dat allemaal konden laten zien was mede te danken aan de medewerking van de Stichting Schaapskudde Epe-Heerde en de gemeenten Epe en Heerde. Van hen kregen we de volle medewerking.

In schril contrast met de geringe belangstelling van het publiek stond het enthousiasme van de deelnemers: eigen werkgroepsleden, een aantal leden van andere werkgroepen en enkele mensen van buitenaf die hun kennis inbrachten. Zij spraken na afloop wel van een geslaagde dag. Hoe dat kon? Waarschijnlijk door het onderlinge contact en door de ruimte die er was om kennis te delen met de wandelaars die de weersomstandigheden trotseerden en volop interesse toonden. Dat leidde tot leuke gesprekken.

We gaan het er in de werkgroep nog over hebben, maar al tijdens het evenement groeide het voornemen om het allemaal nog een keer over te doen, ergens in het voorjaar, met kans op beter weer.

Tekst Tjada Amsterdam / Foto's Maarten Hoedeman, Tjada Amsterdam, Redactie

Port Betaald
Port Payé
Pays-Bas

www.editoo.nl

Indien onbestelbaar retour: Norelholtweg 4, 8161NA EPE

*De redactie van
Natuurklanken
wensst u fijne feestdagen
en een gezond 2022!*